

МОДИФІКАЦІЯ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ В УКРАЇНІ ТА МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ДЛЯ ЙОГО ПІДВИЩЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Abstract. The dynamics of living standards in Ukraine and attempt to identify ways to overcome the tendencies of marginalization of society, strengthening of the motivation factors to the active participation of its functioning layers in the implementation of new ideas of social development, growth on this basis of their wealth are considered in this article.

Актуальність теми. У глобальному світі все менше стає перешкод для вільного руху людських потоків. Інтенсивність цього руху значною мірою зумовлюється соціальною диференціацією населення, прагненням багатьох людей, незадоволених рівнем життя, змінити своє становище, добитися кращої долі якщо не на батьківщині, то в інших краях. Враховуючи те, що головним надбанням кожної спільноти залишається розвинений, освічений людський ресурс, «вимивання» кваліфікованих та дієздатних працівників із країн з низьким рівнем добробуту суттєво позначається на перспективах розвитку цих країн. Тож важливість дослідження взаємозалежності між рівнем життя і процесами соціальної диференціації та її наслідками цілком зрозуміла.

Багато дослідників відзначають як позитивні наслідки явища соціальної диференціації (збільшення адаптаційної здатності суспільства, змагальність в реалізації можливостей розвитку особистості), так і негативні (відчуження, втрата системної стійкості, поява специфічних джерел напруги). Сучасна соціологічна думка не розглядає соціальну диференціацію суспільства як щось незмінне, стало [18; 23; 24]. В умовах трансформації суспільства, входження в ринкову економіку першочерговим завданням будь-якої країни є формування з вихідців найрізноманітніших груп населення середнього класу.

І тут, як правильно зауважують сучасні вчені, предметом наукових дискусій яких були як *цілі* соціальних перетворень (індивідуальні, групові і суспільні), так і *завдання* змін (конструктивні і деструктивні, консервативні, реалістичні й утопічні), а так само і їх *засоби* (високо- і малоефективні, гуманні і негуманні, етичні і аморальні) – особливу увагу треба приділяти соціально-технологічній діяльності [27], адже соціальні технології – ключове і вельми важливе соціальне явище сучасного світу.

У ХХ ст. соціальні технології зумовлювали як великі трагедії в розвитку суспільства, так і найбільші його досягнення у сфері соціального й гуманітарного мислення. ХХІ ст. ставить перед соціальними технологіями колосальну проблему гуманізації сучасного суспільства, а також долучення його до стійких гуманістичних форм соціально-економічного розвитку. Поки дуже «незатишне» життя на планеті, набирають силу сотні глобальних проблем, які можуть зумовити стійку деградацію або навіть загибель цивілізації. Тому пріоритетною проблемою, яка вельми гостро стоїть перед соціальними технологіями, є забезпечення безпечного сталого розвитку сучасного суспільства. Нині людина як ніколи потребує створення середовища, забезпечення гарантій доброякісного соціального розвитку для майбутніх поколінь. Необхідно не стільки декларування в міжнародних угодах і інших законодавчих актах глобальних, національних, регіональних, місцевих і індивідуальних програм розвитку суспільства та підвищення рівня життя населення, скільки *серйозне соціально-технологічне їх забезпечення* [17; 19; 21; 25; 26].

Загострення глобальних проблем сучасної цивілізації, убогість і знедоленість більшості населення країн «третього світу», утиск політичних, національних і культурних прав багатьох людей, а також поширення міжнародного тероризму породжують потребу в негайному і ефективному соціоінженерному опрацюванні шляхів розв'язання цих **проблем**.

Цілі покоління, які не встигають пристосуватися до змін, що відбуваються, вже зараз зазнають серйозних труднощів в адаптації до нових соціальних реалій. Тому соціальні технології повинні стати тим ефективним і дієвим інструментом полегшення адаптаційних процесів, які зроблять життя сучасної людини соціально значущішим і в той же час адекватно відповідним запитам сучасного соціального часу і викликам ХХІ ст. Сучасне людство досягло певної соціально-гуманістичної зрілості і поставило в центр своєї уваги людину, особистість.

Метою даної роботи є дослідження динаміки рівня життя населення в Україні та спроба визначення соціально-технологічних заходів протидії тенденціям маргіналізації населення в Україні шляхом створення та посилення мотиваційних факторів для практичної участі всіх дієздатних верств суспільства в реалізації ідей сталого суспільного розвитку в Україні, реалізації потенціалу кожної особистості, підвищення на цій основі загального добробуту.

Соціально-технологічна діяльність відрізняється тим, що вона носить чітко спланований характер, передбачає чітке розмежування соціального процесу на етапи, фази, операції, а також координацію і поетапність дій, спрямованих на отримання прогнозованого результату. Таким чином, ця діяльність ґрунтується на однозначності виконуваних процедур і операцій. Соціальна технологія – це робота за певною схемою, втілення в життя певної моделі діяльності, що передбачає оптимальну і раціональну активність, на відміну від не технологічної діяльності, яка носить спонтанний, пошуковий характер.

Основи соціального захисту та соціальних гарантій для населення України при переході до ринкової економіки, забезпечення проведення соціальної політики,

спрямованої на підтримку соціально найменш захищених верств населення, формування взаємопов'язаної системи мінімальних доходів громадян і видатків держави на їх утримання, було закладено Законом України «Про мінімальний споживчий бюджет» у 1991 р. [2].

Мінімальний споживчий бюджет – це набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини. Натурально-речова структура мінімального споживчого бюджету формується із споживчих кошків за такими основними статтями видатків особи або сім'ї:

– *продукти харчування*: м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, масло тваринне, яйця, риба і рибопродукти, картопля, овочі і баштанні культури, фрукти і ягоди, хліб і хлібопродукти, олія та маргарин, цукор та кондитерські вироби, інші продовольчі товари;

– *одяг, білизна, взуття*;

– *предмети санітарії, гігієни, ліки та медикаменти*;

– *меблі, посуд, культуртовари та інші предмети культурно-побутового та господарського призначення*;

– *витрати на житло та комунальні послуги*;

– *витрати на культурно-освітні заходи та відпочинок*;

– *витрати на побутові послуги, транспорт, зв'язок*;

– *витрати на перебування дітей в дошкільних закладах*;

– *витрати населення на ведення особистого підсобного господарства в межах, що забезпечують задоволення особистих потреб*;

– *обов'язкові платежі*.

Склад споживчих кошків затверджується Кабінетом Міністрів України і переглядається (не рідше одного разу на п'ять років) з урахуванням реальних можливостей економіки та зміни стандартів споживання. Вартісна оцінка мінімального споживчого бюджету переглядається з урахуванням індексу цін на споживчі товари та послуги, але не рідше одного разу на рік. Законом України «Про межу малозабезпеченості» від 04.10.1994 № 190/94-ВР визначалося, що *малозабезпеченість* – це величина середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством, і формується на основі нормативно-статистичного методу, яким визначається відповідно до соціальних норм споживання набір продовольчих товарів, послуг та вартість утримання житла відповідно до фактичних витрат сімей з низькими доходами. Величина вартості межі малозабезпеченості щорічно затверджується Верховною Радою при затвердженні Державного бюджету України на поточний рік [4; 5] та підлягає індексації [1] з метою дотримання встановлених Конституцією України гарантій щодо забезпечення достатнього життєвого рівня населення України. Починаючи з 1999 р. [6] в Україні введено поняття *прожиткового мінімуму* на одну особу на місяць відповідно до основних соціальних та демографічних груп населення, при цьому межа малозабезпеченості застосовується як

розрахункова величина [7]. Згідно з визначенням, *прожитковий мінімум* – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування з використанням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування, виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності з урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я відповідно до вікових категорій громадян; а також мінімального набору непродовольчих товарів, що формується спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з використанням нормативів забезпечення засобами гігієни, медикаментозними засобами, засобами захисту організму людини від впливу навколишнього середовища, а також, засобами для влаштування побуту; та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, куди включаються житлово-комунальні, транспортні, побутові послуги, послуги зв'язку, закладів культури, освіти, охорони здоров'я та інші. Застосовується прожитковий мінімум для загальної оцінки рівня життя в Україні та є *основою* для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм.

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється, виходячи з реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України і затверджується для основних соціальних та демографічних груп населення одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік [9].

З 2002 р. [10] по 2004 р. рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомог деяким соціальним групам відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [8], «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [3] та ін. встановлено в сумі 80 грн. (до цього часу застосовувався тимчасовий розрахунковий розмір).

З 1 січня 2005 р. для працездатних осіб у сумі 80 грн., непрацездатних осіб – 120 грн., інвалідів – 130 грн. [11]; з 1 квітня 2005 р. для працездатних осіб у сумі 100 грн., непрацездатних осіб – 140 грн., інвалідів – 150 грн. [12].

У 2008 р. рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) встановлено для працездатних осіб у сумі 133 грн., непрацездатних осіб – 187,5 грн., інвалідів – 200 грн. [13].

У 2009 р. – рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) залишається незмінним по відношенню до 2008 р. [14].

З табл.1 видно, що, виходячи з реальних можливостей Державного бюджету України, прожитковий мінімум на 2009 р. фактично залишився на рівні 2008 р. (626 грн.), хоча ціни зросли, і, навіть, якщо розмір мінімальної заробітної плати з 1 липня 2009 р. перевищуватиме прожитковий мінімум (630 грн. проти 626 грн.), фактично рівень життя не покращиться. Тому доцільно було б, поряд з підвищенням мінімальної заробітної плати, створювати умови для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні, як це було зроблено в успішних країнах постсоціалістичного табору, що зберігає і національну ідентичність та колорит нації, створює умови для здорової конкуренції новітніх технологій (адже відомо, що «там, де немає конкуренції,

спитися краще – але живеться гірше»), виводить країну на якісно новий рівень життя, робить її конкурентоспроможною у порівнянні з іншими країнами світу.

Таблиця 1

Динаміка зростання прожиткового мінімуму та розміру мінімальної заробітної плати в Україні

Рік, місяць	прожитковий мінімум на одну особу на місяць (грн.)	розмір мінімальної зарплати на місяць (грн.)
2005	423,00	262,00
2008	з 1 січня	592,00
	з 1 квітня	605,00
	з 1 липня	607,00
	з 1 жовтня	626,00
	з 1 грудня	
2009	з 1 січня	626,00
	з 1 квітня	
	з 1 липня	
	з 1 жовтня	
	з 1 грудня	

* Джерело: Держкомстат України.

Дослідження рівня життя українців у 1991–1997 рр. показало катастрофічні негативні зрушення в якості життя населення України, в тому числі і економічно активної складової суспільства. Саме за ці роки:

- різко зросла соціально-економічна нерівність у суспільстві, що спричинило глибоку диференціацію населення, причому різниця в доходах за п'ять років зростає більш ніж утричі;
- випереджаюче зростання цін призвело до зменшення реальних доходів населення. На кінець 1997 р. (за офіційною статистикою [16]) вони становили всього 29,6% від рівня 1991 р., а фактично падіння було ще більшим (табл. 2; рис. 1);
- суттєво зросла частка витрат населення на харчування з одночасним зниженням та погіршенням структури споживання;
- більш ніж третина міських сімей та 100% сільських змушені були значною мірою перейти на натуральні форми господарювання;
- значно збідніла частка зайнятого населення внаслідок поглиблення розриву між оплатою праці та вартістю життя (табл. 3);
- гіпертрофованих розмірів набула заборгованість із заробітної плати.

Таблиця 2

**Динаміка зростання прожиткового мінімуму та розміру
мінімальної заробітної плати в Україні**

Рік	Квартал	Індекси реальних грошових доходів*		Довідково: індекс споживчих цін	
		% до попереднього періоду	% до 1991 року	% до попереднього періоду	% до грудня попереднього року
1992	рік	71,1	71,1	1627	2100,5
1993	рік	56,3	40,0	4834,9	10255
1994	рік	86,8	34,7	991,2	501,1
1995	рік	101,8	35,4	476,7	281,7
1996	рік	78,8	27,9	180,2	139,7
1997	рік	106,3	29,6	115,9	110,1
1998	I квартал	86,6	...	102,7	101,5
	II квартал	104,6	...	100,6	102,1
	III квартал	108,1	...	100,5	102,6

* Реальні доходи обчислені за виключенням податків та витрат від знецінення грошей внаслідок інфляції.
Джерело: Держкомстат України.

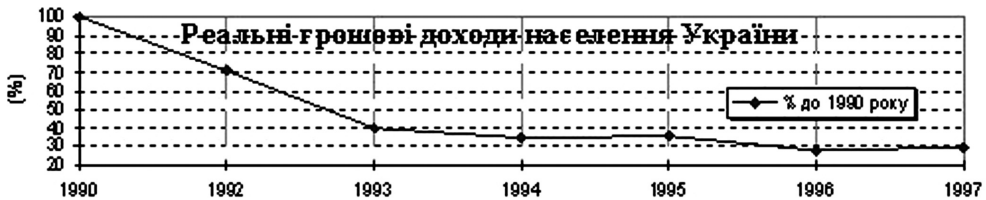

Рис. 1. Динаміка реальних грошових доходів населення України

За 1991–1997 рр. заробітна плата втратила всі свої основні функції – відтворувальну, стимулюючу, регулюючу та інвестиційну. Розгляд основних форм та видів диференціації заробітної плати розкрив дві особливості – надмірність диференціації та її економічну необґрунтованість. Через загострення такої великої кількості проблем в Україні актуальним стало розв'язання проблеми бідності населення, зокрема економічно активного.

Під впливом багатьох факторів значно зменшилась абсолютна чисельність зайнятих громадян, особливо в народному господарстві; відбулися зрушення регресивного характеру в секторальній та галузевій структурі зайнятості; поширилося безробіття; невпинно зростали надлишкова робоча сила, непродуктивна зайнятість, приховане безробіття; прискорився перетік трудових ресурсів у неформальний сектор економіки. До числа негативних явищ також слід віднести збільшення навантажен-

ня на 1 працюючого непрацевдатними членами суспільства; підвищення частки осіб пенсійного віку в структурі працюючих при значних темпах скорочення частки молоді; зменшення інтелектуального потенціалу серед працюючих.

Тому необхідно потреби ринку праці максимально співвідносити з напрямками фахової підготовки молодих спеціалістів, щоб трудова діяльність починалась не з перекваліфікації, а вже набута професія удосконалювалася впродовж життя. Це збереже державні кошти на перепідготовку фахівців відповідно до потреб ринку праці та дасть змогу мати в Україні не тільки добре теоретично підготовлених спеціалістів, що дуже важливо для наукової діяльності, а й високопрофесійних спеціалістів з практичним досвідом роботи, що важливо для безпосереднього втілення наукових ідей у виробництво.

Враховуючи складну економічну ситуацію в країні та на виконання Комплексної програми забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2001 р. № 1712, з метою спостереження та аналізу рівнів бідності [15] передбачено розрахунок відповідними установами системи показників, що безпосередньо характеризують становище бідного населення в Україні. Розрахунки здійснюються щокварталу на підставі даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Держкомстатом України. Результати розрахунків за всією сукупністю обстежених домогосподарств поширюються на все населення України. За підсумками року розраховуються показники, що характеризують склад бідних верств населення.

Розрахунок показників бідності складається з трьох етапів:

- 1) визначення та розрахунок показників щодо масштабів бідності в країні;
- 2) розрахунок показників для визначення розшарування серед бідного населення;
- 3) визначення та розрахунок показників бідності в регіонах.

Для здійснення аналізу показників бідності враховуються дані поточного статистичного обліку (дані Держкомстату України):

- питома вага працівників, яким заробітна плата нарахована в розмірі, що не перевищує встановлену мінімальну заробітну плату, в загальній кількості працівників, які відпрацювали 50% і більше робочого часу;
- рівень безробіття серед міського населення (за методологією МОП);
- заборгованість із виплати заробітної плати та допомоги, передбаченої Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [3] та Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [8];
- соціальні витрати місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист);
- співвідношення середньої заробітної плати і розрахункової величини прожиткового мінімуму для працевдатної особи в цілому по країні та по регіонах.

До показників визначення масштабів бідності в Україні належать:

- *межа бідності;*
- *рівень бідності;*
- *сукупний дефіцит доходів бідного населення;*

- середній дефіцит доходів бідного населення;
- глибина бідності.

Зважаючи на вражаючу кількість маргіналізованого населення серед бідного, в Україні у 2002 р. було введено декілька показників розширування за рівнем бідності:

- межа крайньої форми бідності;
- рівень крайньої форми бідності;
- питома вага вкрай бідних серед бідного населення;
- коефіцієнт диференціації бідності.

Як бачимо з табл. 3, середнє значення витрат на умовного дорослого у найбіднішій децильній групі складало 68,1 грн. на місяць – у найбагатшій серед бідних – 153 грн. на місяць. Коефіцієнт диференціації бідності становив 54,4%.

Таблиця 3

Розподіл витрат бідного населення за 10 рівними інтервалами (децилями)

Децильні групи	Середні витрати децильної групи, грн.
1	68,1
2	90,4
3	102,3
4	110,9
5	119,3
6	126,5
7	133,4
8	139,9
9	146,7
10	153,0

* Джерело: Моніторинг соціальної ситуації в Україні: аналіз та прогноз за січень 2008 року.

Упродовж останніх років, незважаючи на те, що межа бідності у гривневому виразі зростає, масштаби бідності практично теж зростають.

Розглянувши динаміку зростання межі бідності, рівня бідності та глибини бідності в Україні (табл. 4), бачимо, що у 2006 р. рівень бідності в Україні офіційно становив 28,1%, в той же час 14,8% українців проживали у крайній злиденності [20].

Таблиця 4

Динаміка зростання межі бідності, рівня та глибини бідності в Україні

Рік	Межа бідності (грн.)	Рівень бідності, %	Глибина бідності, %
2000	156	26,4	23,8
2001	175	27,2	25,0
2002	192	27,2	23,9
2003	220	26,6	22,9
2004	271	27,3	24,0
2005	365	27,1	23,8
2006	406	28,1	25,7
I півріччя 2007	475	27,5	-

* Джерело: Моніторинг соціальної ситуації в Україні: аналіз та прогноз за січень 2008 р.

За таких масштабів бідності виникає замкнене коло – низька купівельна спроможність – низький попит на товари і послуги – скорочення внутрішнього ринку. І розірвати це коло без серйозного збільшення доходів неможливо.

Бідність населення загалом і економічно активного зокрема створює обмеження для розвитку економіки. Ризики та наслідки бідності в країні є такими, що їх без перебільшення можна назвати загрозою економічній безпеці країни.

Для запобігання економічному краху слід уважно вивчити досвід успішних країн Заходу, які, зокрема, в питаннях експорту, на відміну від країн що розвиваються, традиційно надають перевагу продукції, а не сировині. Створення переробних підприємств в усіх галузях народного господарства – це, звичайно, не миттєво приносить прибуток, але є дуже дієвим; в умовах кризи це результативне вкладання коштів, що дає реальну можливість як піднесення рівня життя населення в Україні, так і гідності України у світі.

Отже, незважаючи на те, що у 2005 р. реальні доходи населення, у порівнянні з 2004 р., визначені з урахуванням цінового фактора, зросли на 20,1%, із року в рік зростали мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, соціальні допомоги та виплати, основною проблемою в нашій країні залишається проблема подолання бідності.

Разом з тим, оцінка населенням змін, які відбуваються в різних соціальних сферах життя, найважливіших для людини, дозволяє визначити рівень соціального оптимізму/песимізму, переважаючого в суспільстві, що трансформується, і встановити сфери життя, що найбільшою мірою турбують населення.

Оцінюючи картину соціального оптимізму/песимізму в цілому (див. результати моніторингу, наведені нижче), слід звернути увагу на дві основні особливості:

1. Практично у всіх сферах життя питома вага негативних (песимістичних) оцінок значно переважає над позитивними (оптимістичними) оцінками соціальних змін (табл. 5, табл. 7).

2. За роки незалежності з кожним роком питома вага песимістичних оцінок неухильно знижувалася [22] (табл. 5, табл. 7).

Таблиця 5

Покращились чи погіршилися матеріальні умови сім'ї, %

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
не відповідали	2,5	0,4	0,8	0,1	0,5	0,3	0,2	0,1	0,6	0,3	1,2	0,0
значно погіршилися	50,2	46,8	47,1	47,8	50,7	49,6	48,3	39,5	28,1	21,8	18,8	12,3
трохи погіршилися	22,6	27,9	24,5	25,3	23,4	24,3	21,0	22,2	20,7	20,4	19,9	18,9
залишилися такими ж	17,6	18,9	21,3	21,9	20,3	19,8	24,5	28,4	39,0	44,1	43,3	48,9
трохи покращилися	5,8	5,4	5,3	4,1	4,6	5,4	5,4	9,0	10,7	12,7	15,6	18,8
значно покращилися	1,3	0,7	1,0	0,8	0,6	0,6	0,7	0,8	0,9	0,8	1,2	1,1
Всього, осіб %	1807 100,0	1810 100,0	1800 100,0	1810 100,0	1810 100,0	1810 100,0	1810 100,0	1800 100,0	1799 100,0	1800 100,0	1800 100,0	1800 100,0

* Джерело: Панина Н. Социологический мониторинг. Украинское общество 1994–2005 : Год перелома.

Таблиця 6

Якою мірою Ви горді, чи не горді тим, що є громадянином України?

	2002	2003	2004	2005
не відповіли	0,3	0,1	0,0	0,1
зовсім не гордий (а)	6,6	8,8	8,9	5,2
скоріше не гордий (а)	11,5	16,3	15,8	9,7
важко сказати	40,8	40,7	37,7	31,4
скоріше гордий (а)	30,8	27,9	30,0	38,3
дуже гордий (а)	10,1	6,2	7,7	15,3
Всього, осіб	1799	1800	1800	1800
%	100,0	100,0	100,0	100,0

* Джерело: Панина Н. Соціологічний моніторинг. Українське общество 1994–2005 : Год перелома.

Таблиця 7

Покращилась чи погіршилась можливість отримання інформації про те, що відбувається в країні та світі, %

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
не відповіли	3,9	1,2	0,9	0,6	1,4	0,9	0,4	0,6	0,9	0,5	1,2	0,2
значно погіршилась	18,2	11,4	14,3	11,8	10,2	11,8	9,9	11,0	7,9	4,7	5,4	4,3
трохи погіршилась	18,0	15,7	14,8	10,8	11,2	11,8	11,9	10,9	7,8	6,7	7,7	6,4
залишилась такою ж	39,1	53,3	52,6	56,7	52,7	57,6	56,9	56,0	58,0	64,4	60,8	53,1
трохи покращилась	16,9	14,3	13,9	15,7	18,9	13,8	16,0	17,2	18,7	19,6	20,6	29,5
значно покращилась	3,9	4,0	3,4	4,3	5,7	4,1	5,0	4,3	6,6	4,1	4,3	6,5
Всього, осіб	1807	1810	1800	1810	1810	1810	1810	1800	1799	1800	1800	1800
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Джерело: Панина Н. Соціологічний моніторинг. Українське общество 1994–2005 : Год перелома

Показово, що у 2005 р. вперше питома вага людей (54%), які пишаються тим, що вони є громадянами України, перевищила половини населення (табл. 6).

Наприкінці дослідження можна зробити висновок, що в умовах глобалізації світу та стрімкого поглиблення економічної кризи в Україні державна політика повинна зводитись не до стихійного пом'якшення найгостріших проявів кризи, що гальмує повноцінний процес соціального розвитку суспільства та сприяє зростанню соціальної напруги у суспільстві, а до створення механізму, який би давав можливість сприяти підвищенню рівня життя населення та переходу його з класу бідних до середнього класу. Якщо глобальний світ, до якого прямує людство, розглянути як «єдину країну», окремі країни світу – як області, райони та населені пункти цієї «єдиної країни», то дуже важливо, яке місце в ньому посідає саме Україна з ідеальними для індустріального та аграрного розвитку природними умовами (корисними копалинами, річками, родючими землями, придатним для життя та землеробства кліматом та рельєфом, Українським кристалічним щитом, що практично забезпечує

нашу країну від землетрусів і т.д.) та, на жаль, зруйнованою економікою. Тому необхідно дуже зважено підходити до накопичення зовнішнього боргу, створювати сприятливі умови молодим українським високопрофесійним фахівцям, які здатні реалізувати новітні, передові ідеї в Україні, чітко сформулювати та підтримати на державному рівні оптимально необхідні дії, які забезпечать регулювання соціального процесу розвитку українського суспільства та підвищення рівня життя в Україні.

1. Закон України від 03.07.1991 №1282-ХІІ "Про індексацію грошових доходів населення" із змінами та доповненнями».
2. Закон України від 03.07.1991 №1284-ХІІ "Про мінімальний споживчий бюджет" // ВВР. – 1991. – № 42. – С. 553.
3. Закон України від 21.11.1992 № 2811-ХІІ "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" // ВВР. – 1993. – № 5. – С. 21.
4. Закон України від 04.10.1994 № 190/94-ВР "Про межу малозабезпеченості" // ВВР. – 1994. – № 42. – С. 382.
5. Закон України від 04.10.1994 №191/94-ВР "Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про мінімальний споживчий бюджет».
6. Закон від 31.12.1998 № 378-ХІV "Про Державний бюджет України на 1999 рік" // ВВР. – 1999. – № 8. – С. 59.
7. Закон України від 15.07.1999 №966/ХІV "Про прожитковий мінімум."
8. Закон України від 01.06.2000 № 1768-ІІІ "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям." – ВВР. – 2000. – № 35. – С. 290.
9. Закон України від 05.10.2000 №2025-ІІІ "Про затвердження прожиткового мінімуму на 2000 рік."
10. Закон від 20.12.2001 № 2905-ІІІ "Про Державний бюджет України на 2002 рік."
11. Закон від 23.12.2004 № 2285-ІV "Про Державний бюджет України на 2005 рік."
12. Закон від 25.03.2005 № 2505-ІV "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законодавчих актів України."
13. Закон від 28.12.2007 № 107-VI "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України."
14. Закон від 26.12.2008 № 835-17 "Про Державний бюджет України на 2009 рік."
15. Комплексна програма забезпечення реалізації стратегії подолання бідності : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2001 р. № 1712; Стратегія подолання бідності : затверджена Указом Президента України від 15.08.2001р. № 637/2001.
16. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrcensus.gov.ua/news/article;684/>
17. *Князев В.Н.* Человек и технология / В.Н. Князев. – К. : Лыбидь,1990. – С. 175.
18. *Лібанова Е.М.* Ринок праці : навч. посіб. / Е.М. Лібанова. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – С. 224.
19. *Лукашевич Н.П.* Социология : учеб. пособие / Н.П. Лукашевич. Н.В. Туленков. – К. : МАУП,1998. – С. 276.
20. Моніторинг соціальної ситуації в Україні : аналіз та прогноз за січень 2008 р. – К., 2008.
21. *Осовський В.* Проблема ідентифікації громадської думки / В. Осовський // Соціологія : теорія. методи. маркетинг. – 1998. – № 1/2. – С. 36–52.

22. Панина Н. Социологический мониторинг. Украинское общество 1994–2005 : Год перелома / Н. Панина. – К., 2005.
23. Саенко Ю. Україна: проблема бідності / Ю. Саенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.universum.org.ua/journal/2002/sayenk_11.html
24. Сурмін Ю.П. Тенденції осмислення бідності в класичній та сучасній науці / Ю.П. Сурмін, В.В. Євдокимова // Укр.. соціум. К. 2007. № 5/6 (22/23). С. 129–136.
25. Сурмін Ю.П. Проблемы конструирования, проверки и внедрения социальных технологий / Ю.П. Сурмин. – К.: Знание. –1989. – С. 16.
26. Сурмін Ю.П. Соціальна методологія: структура, функції, тенденції розвитку / Ю.П. Сурмін // Методологічні проблеми суспільно-гуманітарних наук і освіти в умовах трансформації суспільства. – Дніпропетровськ : НГАУ, 1999 – С.47–59.
27. Сурмін Ю.П. Теория социальных технологий : учеб. пособие / Ю.П. Сурмін, Н.В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – С. 608.